

Đorđe BOROZAN*

SVETI VLADIMIR DUKLJANSKI — HILJADU GODINA POSLIJE

Apstrakt: Priču o knezu Vladimiru, Svetom Vladimiru Dukljanskom, u magli vremena s kraja X i početka XI vijeka, oskudnu u historiografskom, ali bogatu u duhovno-materijalnom smislu, uvezujemo u državnopravnu, kulturnu i duhovnu baštinu onovremene Duklje i današnje Crne Gore. Naime, na ovom dijelu Evrope s početka XI vijeka meteži — ratni, politički, vjerski i nadasve vojni — izveli su na pozornicu Romeje i Slovene u sukobljenosti koja je uzajamnim satiranjem otvarala prostor narodima koji su sa raznih strana upadali i puštošili Vizantijsko carstvo. Balkanski prostor, zaokupljen bugarsko-vizantijskim razračunavanjima, i ambicije slovenskih kneževa da u takvim uslovima sačuvaju i prošire sopstvene kneževine, kazuje da se u toj magli zbivanja jedva prepoznaju prostori slovenskih kneževina. U tom kontekstu se posmatra i pominje Duklja i njen onovremeni vladar knez Vladimir.

Kult Svetog Vladimira utemeljen je na istorijskim faktima, predanju o dramatičnoj ljubavi i smrti kneza Vladimira i princeze Kosare i predanju o čudotvornim moštima Svetog Vladimira, kao i njihovom putu od Prespe, gdje je ubijen 22. maja (4. juna) 1016, do Prečiste Krajinske, Drača, Elbasana i Tirane. Njegovo najstarije, izgubljeno žitije, sačuvano u skraćenom obliku u *Ljetopisu Popa Dukljanina*, na latinskom jeziku, a zatim grčko žitije, zasnovano na usmenim predanjima, objavljeno 1690, prema kome dobija ime Jovan, po analogiji sa Jovanom Krstiteljem, prevedeno na crkvenoslovenski 1802, govore o svjetovnom i duhovnom putu ove, po svemu, blažene ličnosti.

Sveti Vladimir Dukljanski nakon hiljadu godina, priča je, ovim povodom, o nastanku, usponu i trajnom duhovnom, materijalnom, kulturnom i političkom nasljeđu Duklje — početku najdavnije crnogorske države.

Cijeneći okolnosti obilježavanja ovoga jubileja, CANU je u već ostvorenoj saradnji sa Makedonskom, Albanskom i Bugarskom akademijom nauka i umjetnosti dogovorila održavanje naučnog skupa *1000-godišnjica Svetog Jovana Vladimira*, koji je održan u Podgorici 21. oktobra 2016, nakon čega je 22. oktobra učesnicima organizovan obilazak lokaliteta u Albaniji (Manastir Sv. Jo-

* Akademik Đorđe Borozan, CANU

vana Vladimira u Elbasanu i Istorijski muzej u Tirani). Učesnici iz pomenu-tih akademija i naučnih institucija govorili su o temama razvrstanim u tri tematske cjeline: *Jovan Vladimir i savremeni svijet*, *Vladimir i Kosara* i *Kult Jovana Vladimira*.

Priču o knezu Vladimiru, Svetom Vladimiru Dukljanskom, u magli vremena s kraja X i početka XI vijeka, oskudnu u historiografskom, ali bogatu u duhovno-materijalnom smislu, uvezujemo u državnopravnu, kulturnu i duhovnu baštinu onovremene i današnje Evrope. Naime, na ovom dijelu Evrope s početka XI vijeka meteži — ratni, politički, vjerski i nadasve vojni — izveli su na pozornicu Romeje i Slovene u sukobljenosti koja je uzajamnim satiranjem otvarala prostor narodima koji su sa raznih strana upadali i pustošili Vizantijsko carstvo. Balkanski prostor, zaokupljen bugarsko-vizantijskim razračunavanjima, i ambicije slovenskih kneževa da u takvim uslovima sačuva-ju i prošire sopstvene kneževine, kazuje da se u toj magli zbivanja jedva prepoznaju prostori slovenskih kneževina. U tom kontekstu se posmatra i pomi-nje Duklja i njen onovremeni vladar knez Vladimir.

Kult Svetog Vladimira utemeljen je na istorijskim faktima, predanju o dra-matičnoj ljubavi i smrti kneza Vladimira i princeze Kosare i predanju o ču-dotvornim moštima Svetog Vladimira, kao i njihovom putu od Prespe, gdje je ubijen 22. maja (4. juna) 1016, do Prečiste Krajinske, Drača, Elbasana i Tira-ne. Njegovo najstarije, izgubljeno žitije, sačuvano u skraćenom obliku u *Ljeto-pisu Popa Dukljanina*, na latinskom jeziku, a zatim grčko žitije, zasnovano na usmenim predanjima, objavljeno 1690, prema kome dobija ime Jovan, po analogiji sa Jovanom Krstiteljem, prevedeno na crkvenoslovenski 1802, govore o svjetovnom i duhovnom putu ove, po svemu, blažene ličnosti.

Na političkoj pozornici Duklje knez Vladimir pojavio se potkraj X vijeka. Zarobljen prilikom Samuilovog pokoravanja Duklje (997), potom oženjen nje-govom kćerkom Kosarom, vladao je prostorima koji su, po svemu sudeći, pre-mašivali teritoriju kojom je prije zarobljavanja upravljao. Pretpostavlja se da je njegova prijestonica bila kod Prečiste Krajinske, u Krajini, na zapadnoj oba-li Skadarskog jezera. Ljetopisac je zagonetnu, zavodljivu i romantičnu povi-jest o ovom vladaru spleo na način da se u njoj prepoznaje istorijska faktogra-fija znatno više nego u prethodnim poglavljima. To da crnogorska povjesnica upravo počinje i vezuje se za vladara koji je životom i smrću zavrijedio da bu-de proglašen i priznat za sveca i da o njegovoj blagougodnoj naravi i bogou-godnostima kazuju sve generacije od ljetopisca do naših dana, čini čast crno-gorskoj povjesnici koja se preko kulta Sv. Vladimira drži u sazvježđu evrop-skih naroda i država.

Podaci koje Dukljanin navodi kada piše o vladavini kneza Vladimira, u odnosu na prethodna poglavlja, zamagljena legendama, sadrže pouzdane historijske činjenice zbog čega se, s razlogom, pretpostavlja da se u tom poglavlju služio izgubljenim Vladimirovim žitijem. Na to upućuje način pripovijedanja, sa jasnom namjerom da život ovog dukljanskog „kralja” predstavi u hagiografskom stilu. Ovaj mudri, miroljubivi vladar, koji je sa svima želio živjeti u miru, svojom žrtvom za državu i brakom sa Kosarom, kćerkom osionog cara Samuila, stradanjem je zaslužio ime „svetog kralja”. Ljetopisac se, prema životu i djelu kneza Vladimira, odnosio u skladu sa onovremenom crkvenom i političkom tradicijom ranog srednjovjekovlja u Evropi. U *Acta Sanctorum* pod naslovom *Memoria Slavicae* pominje se ime Sv. Vladimira Dukljanskog kao „kralja Dalmacije (Duklje — p. a.) i mučenika” na prostoru nekadašnje provincije Prevalis (Prevalitana) i Duklje.

Pop Dukljanin priča kako je čuo da je „đetić Vladimir rastao ukrašen svakom mudrošću i svetošću”, a „u vrijeme kada je već bio mladić i vladao mjesto svoga oca”, car Samuilo dođe (998) s velikom vojskom i napade njegovu zemlju. Ovaj „sveti čovjek”, ne želeći da niko njegov u tom ratu bude uništen, skloni se „ponizno” sa svima na brdo Oblik da se odbrani.

U daljem hagiografskom pisanju o Vladimirovim molitvama Bogu, i uslišenju, kazuje da je svoj narod i životinje oslobodio od ujeda otrovnih zmija, ali ne i od mjesnog župana koji poput Jude poruči Samuilu da će „izdati kralja”. Videći šta mu župan sprema, blagorodni Vladimir u obraćanju narodu koristi izreku iz Jevanđelja da „dobar pastir dušu svoju polaže za stado svoje”, te da je spreman da se dobrovoljno preda i žrtvuje za njih. Nakon što se predao, car Samuilo ga uputi u Prespu gdje se nalazio njegov dvor, a zatim udari na Ulcinj. A kad ga poslije duge opsade ne osvoji, „stade pustošiti, paliti i pljačkati po cijeloj Dalmaciji; popali Kotor i Dubrovnik” i opustoši sve krajeve kuda je s vojskom prošao. Prođe tako do Zadra, pustošeći primorska i brdska mjesta, pa se „preko Bosne i Raške” vrati u Prespu, gdje nađe utamničenog Vladimira koji je po savjetu anđela dane i noći provodio u molitvama, nadajući se da će mučeništvom zaslužiti carstvo nebesko.

Samuilova kćer Kosara, spazivši Vladimira i razgovarajući s njim, videći da je lijep, skroman, krotak i čestit, pun mudrosti i razuma, zatražila je od oca da je uda za njega.

Samuilo naredi da ga izvedu iz zatvora i pošto ga obukoše u kraljevsku odjeću, „milostivo ga poljubi pred velikašima i dade mu svoju kćer za ženu”. Za dukljanskog kneza Vladimira, zeta Samuilovog, vizantijski hroničar Jovan Skilica zapisuje da je „čovjek pravedan, miroljubiv i pun vrlina”.

Poslije svadbenih svečanosti, zapisuje krasnorječivi pripovjedač, „car postavi Vladimira za kralja; povrati mu zemlju i kraljevstvo otaca njegovih i svu dračku zemlju”, a potom poruči njegovom stricu Dragomiru „da preuzme svoju zemlju Travuniju”.

U tako novonastalim okolnostima, Vladimir sa Kosarom „u svetosti i neporočnosti” (...) „vladaše sa strahom božjim i pravedno”, pripovijeda ljetopisac.

Samuilova država do pohoda na zapadne djelove Vizantije 997/8, kada je pokorena i Duklja, zahvatala je sve bugarske ranije provincije na zapadu i prostore ranije bugarske države između Dunava i planine Balkan. Ova velika slovenska država, s centrom u Prespi i Ohridu, u kojoj su makedonski Sloveni, predvođeni ratobornim carem Samuilom, izašli na pozornicu istorije, zahvatala je prostore i narodnosne skupine vizantijskih tema širom naznačenih prostora. Pozivajući se na istoriju Jovana Skilice, vizantolozi zaključuju da se Samuilova država po etničkom sastavu i razlici u vjeri znatno razlikovala od Bugarske između Dunava i Balkanskih planina.

Skilica o Samuilu bilježi: „...Iskoristivši priliku što su vojske (Vizantije — n. a.) bile zabavljene borbama protiv Sklira, opustoši cio zapad, ne samo Tesaliju i Makedoniju i oblasti oko Soluna već i Tesaliju i Heladu i Peloponez”.

Ne zna se kada se proglasio za cara, ali pouzdano se zna da Vizantija nije priznavala njegovu carsku titulu. Podaci iz Skiličine istorije da je prenio iz osvojene Larise „mošti Sv. Ahileja, episkopa Larise”, crkvenog oca i učesnika Prvog vasiljenskog sabora u Nikeji (325), govore o Samuilovim namjerama. Poslije upada u Bugarsku i pobjede nad vojskom cara Vasilija II, sukobi su, zbog građanskih ratova u Vizantiji, prestali do polovine devedesetih godina devetog vijeka.

U vezi sa pohodom na dračku oblast i Duklju (998), dinamika zbivanja nedvojbeno ukazuje na isto vrijeme, s tim što je ovaj Samuilov pohod bio znatno uspješniji.

Pustošeći „primorske i planinske oblasti sve do Jadra (Zadra), poslije se Samuilo vratio u svoj kraj” i udao Kosaru za Vladimira. Osim kod Dukljanina koji priča o Samuilovom pohodu i zarobljavanju kneza Vladimira, može se i kod Skilice i Kinama naći podataka o Vladimiru i Kosari. U vezi sa tim, ljetopisac konstatuje da Samuilo po povratku „postavio je Vladimira za kralja i predao mu je zemlju i kraljevstvo njegovih otaca i cijelu dračku zemlju (tantum terram Durcenorum)”.

Dok ljetopisac ističe samo Vladimirova dobra djela — čestitost, nježnost, popustljivost i posvećenost molitvama Bogu, mnogi istoriografi, zbog političkih iskušenja kroz koja je prolazila njegova država i on sam u stalnom ratovanju Samuila i Vasilija II, smatraju Vladimirovo političko neangažovanje veoma čudnim.

Činjenica da mu je Samuilo vratio Duklju i dao na upravu dračku oblast, kao i mogućnost kontrole nad prostorima Travunije i Zahumlja do Neretve, koje Dukljanin smatra dijelom Dukljanske kraljevine, mogla ga je, međutim, činiti opreznim i nepreduzumljivim i prema tastu Samuilu jer su ratni sudari dvojice velikih ratnika (Samuila i Vasilija II) poslije povratka Drača (1005) pod vizantijsku kontrolu bili dovoljno upozorenje.

Za pretpostaviti je da su granice Vladimirove države znatno nadilazile prostore kojima je ranije vladao. U konstataciji „i svu dračku zemlju” krije se teritorijalni opseg teme Drač, izuzetno značajne vojnoadministrativne oblasti za Vizantiju od vremena imperatora Vasilija II. Naime, prostor od Drača do Neretve sa dubokim zaleđem, koji nalazimo na mapama Duklje iz vremena kneza Vladimira, uglavnom odgovara Dukljaninovim opisima Duklje iz vremena upravljanja teritorijama koje je od strane moćnog tasta dobio zet za kojeg je rečeno da je „ukrašen svakom mudrošću i svetošću”.

O Duklji i prostorima Travunije, Zahumlja, Konavala, Bosne i Srbije, sve do Vasilijevog konačnog obračuna sa Samuilom 1014, ne govore izvori, osim što pisac Jovan Skilica konstatuje: „Car nije propuštao da svake godine uđe u Bugarsku pustošeći i uništavajući sve pred sobom” i Samuilo nije mogao „da na otvorenom postavi logor i stupi u otvorenu borbu protiv cara”. Ovi podaci, koje nalazimo kod Skilice, ukazuju i na bliže razumijevanje prostora kojim je upravljao. Naime, Skilica bilježi: „Dok je Trimalijom i obližnjim oblastima Srbije vladao Vladimir, po kćeri Samuilov zet, čovjek pravičan i miroljubiv i pun vrlina, prilike su u Draču bile mirne”.

O Vladimiru se veoma pohvalno izražava i Georgije Kedren, poznat kao Skiličin nastavljaj.

Pišući o granicama države koju je, prema Dukljaninu, Samuilo dao Vladimiru na upravu, car Konstantin Porfirogenet u svom spisu *O upravljanju carstvom* (*De administrando et imperio*) pominje i četiri ostrva, od kojih su Pag i Lastovo oteli Mlečani, a Vladimir nikada nije ni pokušao da vrati „kad je što izgubio”.

Sticajem okolnosti i blagonaklonošću cara Samuila, moćnog tasta prema dobrom i plemenitom zetu Vladimiru, Duklji su pridodate teritorije u kojima je pod Samuilovom kontrolom figurirala Vladimirova „država” od Drača do Neretve sa Zahumljem, Travunijom i, kako pominje Skilica, „obližnjim oblastima Srbije”. Dukljaninova konstatacija: „Postavio je Vladimira za kralja i predao mu je zemlje i kraljevstvo njegovih otaca i cijelu dračku zemlju”, upravo pokazuje njegovu ambiciju da sveukupnu prošlost pomenutih prostora dovede u vezu sa dukljanskom dinastijom. Tom cilju se žrtvuju i hronološki previđi. Među brojnima posebno mjesto ima priča u vezi sa Vladimirovim nasljed-

nikom Vojislavom, kojim počinje period istorije Crne Gore, poznat pod nazivom Vojislavljevići.

U pripovijedanju u kojem se prepliću sudbine kneza Vladimira, vladara Duklje i Ašota, sina solunskog duke Georgija Toronita, oženjenih Samuilovim kćerima, Kosarom i Miroslavom, o kojima pišu Jovan Skilica poslije 100, a Pop Dukljanin poslije 150 godina, može se kazati da su njihove političke i životne sudbine stigle do pomenutih autora u verzijama koje su iz raznih razloga postovjetile njihovu udaju.

Dukljaninovo verziji svakako treba pokloniti povjerenje stoga što Vladimirovu političku i privatnu sudbinu prati mnoštvo istorijskih događanja kao što su: prva diplomatska misija poslata u Vizantiju, zarobljena i vraćena uz pomoć cara Vasilija, Samuilov napad na Drač i Duklju, velike ratne kampanje do Zadra, Vladimirov povratak iz zarobljeništva i dobijanje uprave nad Dukljom u pominjanim prostorima, kao i događanja od poraza Samuilove vojske i smrti (914), sudbine njegova sina Gavrila Radomira i Vladimirovo stradanje u Prespi (22. maja 1016) od cara uzurpatora Vladislava, sina Samuilovog brata Arona.

Knez Vladimir svjedok je i učesnik velikog sukoba moćnih vladara Vasilija II i Samuila, koji su dugim ratovanjem od 876. do 1014, u mnogim bitkama, ispleli ratnu povijest Vizantije i Slovena. Skiličina i Dukljaninova verzija ubistva kneza Vladimira, koji je povjerovao zakletvama i obećanjima Jovana Vladislava, uručivanim preko „dva episkopa”, traženi drveni krst, kazuju da se radi o nespornom političkom motivu ubistva dukljanskog vladara.

Dukljanin svoje pripovijedanje, u vezi sa njemu omiljenim Vladimirom, završava kazujući da su ovog vladara od sigurne smrti, još dok je putovao, od zasjeda „štitili anđeli” i da je u predsmrtnom času uzeo krst koji mu je poslao Vladislav kao znak povjerenja i u molitvi kazao: „Neka mi bude svjedok u danu Gospodovom da bez krivice umirem”.

Vladimirovo pogubljenje po izlasku iz crkve, sahrana u crkvi u Prespi, potom Kosarino prenošenje moštiju u Prečistu Krajinsku, gdje je i Kosara kao monahinja sahranjena „do nogu svoga muža”, detalji su koji, između ostalog, pokazuju da je djelom i životom knez Vladimir postao prvi naš vladar uz čije se ime vezuje motiv svetosti i poštuje se, svjetovno i duhovno, kao kulturna ličnost.

Dukljanski knez Vladimir je bio akter i svjedok događanja u kojima se rasplijetalo uže događanja vizantijsko-slovenske povijesti na kraju X i prvih decenija XI vijeka. Političkom i životnom sudbinom knez Vladimir, po svemu što o njemu znamo i možemo naslutiti, istorijska je ličnost koja ukupnom sudbinom i žrtvom za narod i državu zaslužuje pročelje u crnogorskoj povjesnici.

Duklja kneza Vladimira, ma koliko da djeluje imaginarno sa stanovišta oskudnih istorijskih izvora, u naznačenim prostorima, i sa sudbinom arhonta

koji strahuje od Samuilovog napada i šalje poslanstvo u Carigrad tražeći pomoć i zaštitu (991), kazuje da je knez Vladimir znameniti vladar koji s razlogom stoji u pročelju priče o crnogorskim dinastijama. Ovo je jedan od rijetkih pouzdanih podataka o knezu Vladimiru i nalazi se u grčkoj povelji Svetogorske Lavre iz 993. Naime, u očekivanju Samuilovog napada, Vladimir je preko upućenog „poslanstva”, ili na zahtjev cara Vasilija II, očekivao pomoć. Međutim, ono je bilo zarobljeno od Arabljana i vratilo se tek kada ga je vizantijski car otkupio.

Njegova smrt iz političkih razloga, kao i sav njegov životni put, obilježen žrtvovanjem za narod i bogougodnim djelima, svjedoči o smislu blagorodnosti, čovjekoljublju, mudrosti i spremnosti na žrtvu, zbog čega njegova svetost živi i traje kroz protekli milenijum. Kult Sv. Vladimira zrači prostorom ne samo današnje Crne Gore već širom Balkana, s porukama koje trajno opominju i kazuju da je država i narod svetinja za koju se, pred iskušenjima opstanaka, valja žrtvovati.

Mudri duhovnik, pisac ovog ljetopisa, ne slučajno će u duhu dobre crkvene tradicije zapisati kako je Vladimir, još dok je bio mlad, „ukrašen mudročću i svetoščću”, nakon iskušenja podnijetih tokom vladanja i robovanja, „živio sa svojom ženom Kosarom u punoj svjetlosti i čistoti, voleći Boga i služeći mu danju i noću, upravljao povjerenim mu narodom u strahu Božjem i pravednoščću”.

O stanju u Duklji nakon smrti kneza Vladimira do potpunog rušenja države Samuilovih nasljednika (1018) malo je pouzdanih podataka. Granice carstva car Vasilije II pomjerio je do Save i Dunava, istočne prostore Balkana uključio u tematski sistem, a Duklju u vizantijski upravni sistem.

U novonastalim promjenama i prostor Duklje bio je obuhvaćen misionarskom djelatnošču iz grčkih i latinskih centara, čime je vjerska situacija postajala sve složenija. Naime, širenje hriščanstva na grčkom jeziku, odnosno snažan uticaj latinizacije iz romanskih gradova s primorja, uvukao je prostore Duklje, Raške, Bosne, Travunije i Zahumlja u crkvene raspore, koje će u Duklji, kasnijoj Zeti i Crnoj Gori, biti u znaku trajnih političkih i vjerskih prezezanja.

Nastojanjem da povodom obilježavanja ove godišnjice blaženog kneza Vladimira govorimo o istorijskoj i mitskoj strani ove nesumnjivo znamenite i blažene ličnosti, mogli bismo zaključiti da za političku, kulturnu i konfesionalnu baštinu na prostorima Crne Gore ima kulturni značaj.

Dorđe BOROZAN

SAINT VLADIMIR DOCLEAN— THOUSAND YEARS AFTER

Summary

By his political and life fortune Prince Vladimir, according to everything we know and can sense about him, is historical personality who with his overall faith and sacrifice for the people and state deserves the front place in the Montenegrin history. In the numerous studies and contributions dedicated to him on the occasion of marking thousand year from his death, the expressed observations confirmed all the complexity of foundation and preservation of his cult on the territories of nowadays Montenegro, Macedonia and Albania.